

Հայրապետին, որոյ քանակութիւնը ի ժամանակին կրատարակեմք:

Գարձեալ Արեւանէն կհաղորդեն մեզ՝ զի մերազնեայ մի քանի երիտասարդներ և վարժապետներ ևս սոյնպիսի նպատակաւ մի քանի թատրոնական ներկայացումներ պիտի տան յառաջակայ ամսոյ մէջ:

Անշուշտ սոյնպիսի բարեգործութիւնք կրկնակի բարի նշանակութիւնքը և ազգօգուտ տպաւորութիւնքը ունենալով՝ միշտ մեծ շնորհակալութեանց և գովեստից արժանի են:

ՍՈՒՐԷԱՆԳԱԿՔ ԲՈՒՋԱՆԳԵԱՆ.

ԳՐԱԲԱՐ ԼԵՋՈՒԻՆ

ՈՒՍՈՒՑԱԼՆ ԲԱՆԱԽՈՐ ԵՂԱՆԱԿ.

Հետեւալը Մասիսէն օրինակելով՝ Հայկաբանութեան զաստուաց ուշադրութեան կյանքնեմք:

«Ազգային հմուտ զրազէտ Մեծ. Ա. Մ. Գարաբաշեան էֆէնտին Հայերէն զրաբառ լեզուի ուսուցման բանաւոր եղանակը ցուցնելու և հակառակ կարծիքները ցրելու նպատակաւ հետեւեալ յօդուածը զրկած է մեզ ի հրատարակութիւն:

«Պ. Սուրէն հրատարակեց Մասիսի 1600 և 1601 թիւերուն մէջ մեզի գէժ՝ պատասխան մը, ուր դարձեալ մինչև երկինք կրարձրացնէ իւր միակ միջոցը՝ «լաւ Հայերէն ուսնելու»՝ այն է զրաբարէ աշխարհաբարի թարգմանիչ: Հատ երկայն կրկար մի առ մի պատասխանել Պ. Սուրէնի երկայն և ցամաք փատտարանութեանց, որոնցմէ կուզէ եզրակացնել թէ՛ Հայերէն լեզուն ուրիշ միջոցաւ չի սորվուիր՝ բայց եթէ զրաբարէ աշխարհաբար թարգմանելով, և այն՝ իւր Քերականութեամբ միայն: Ըստ Պ. Սուրէնի, «մինչև ցարդ աշխարհաբարին այսքան յառաջնադարացութիւնը զրաբարէ աշխարհաբար թարգմանութեանց ար-

դիւնքն է»՝ եղեր, «աշխարհաբարէ ի զրաբար թարգմանելն ալ օգտակար մաս մ'է»՝ եղեր «վարժութեան, բայց այս՝ կրթութիւնը զրաբարէ աշխարհաբար թարգմանելու վարժութիւնն ետքը կը լինի»՝ եղեր, «աղէկ աշխարհաբար անոնք միայն կգրեն»՝ եղեր, «որ զրաբարէ աշխարհաբար թարգմանելու վարժութեւն են իսկզբանէ»՝ Ա. Երջապէս թէ զրաբար և թէ աշխարհաբար աղէկ գրել, ըստ Պ. Սուրէնի, զրաբարէ աշխարհաբար թարգմանելով»՝ կլինի, «Ասկէ ի հարկէ պիտի հետեւի թէ Սահակ Մեսրոպ Եղնիկ իրենց Ոսկեղնիկի հայերէնը զրաբարէ աշխարհաբար թարգմանելով սորվեցան. նոյնպէս Մխիթարեան վարդապետները և այլք՝ որ այնչափ երևելի գործեր հայերէն զրաբար և աշխարհաբար շարադրած և թարգմանած են՝ զրաբարէ աշխարհաբար թարգմանելով սորվեցան իրենց հայերէնը: Մասիսի 1601 թուոյն մէջ Պ. Սուրէնի պատասխանէն անմիջապէս ետքը դրուած զրաբար քերթուածը զրոզ Կ. Ս. Կամիկեան պատանին, Հասնադարեան վարժարանի աշակերտը, նոյնպէս զրաբարէ աշխարհաբար թարգմանելով սորված է հայերէն: Ի՞նչ պէտք է երկարել, զրաբարէ աշխարհաբար թարգմանելը Պ. Սուրէնի փիլիսոփայական քարն է հայերէնի համար՝ հայերէն լեզուն քիմիական համազօրը, այնպէս որ զրաբարէ աշխարհաբար թարգմանել և «հայերէն ուսնիլ»՝ Պ. Սուրէնի համար մի և նոյն բան է:

Գրաբարէ աշխարհաբար թարգմանելով միայն հայերէն չի սորվուիր, որ և իցէ լեզու կսորվուի այլ և այլ կրթութիւններով, ասոնց մին է թարգմանելու բայց ամենէն կարեւոր և գործնական կըրթութիւնը գրելն է: Սակայն թողունք առ այժմ՝ այս կէտը՝ որ մեր բուն խնդիրը չէ և բուն խնդրոյն դանք:

Պ. Սուրէն այնպէս յափշտակուած է իւր զրաբարէ աշխարհաբար թարգմանելու գրութեան բացարձակ գերազանցութենէն, որ՝ ինչպէս կը տեսնուի՝ չհասկցաւ մեր առաջին յօդուածը: Մեր խօսքը գլխաւորապէս հայերէն սորվելու եղանակին վրայ չէր և չէ, այս երկրորդական խնդիր է: Բուն խնդիրը սա է թէ Հայոց մը հայերէն սորվեցնել ինչ ըսել է կամ, ուրիշ բաներով

ըսենք, Հայ մը ինչ բան սորվելով հայերէն սոր-
ված կըլլայ. Ուստի նորէն կհարցնենք մեր բա-
րեկամին. զորաբարէ աշխարհաբար թարգմանելով
ուսնելու լեզուն ի՞նչ լեզու է. Եթէ ըսէ թէ աշ-
խարհաբար հայերէն է, մենք անոր սա համառօտ
պատասխանը կուտանք թէ՛ մենք աշխարհաբարն
իրբւե չէ՛ք հայերէն լեզու չենք ճանչնար. աշխար-
հաբարն այնպէս հայերէն է՝ ինչպէս զորաբարը
Հայերէն լեզուն, իւր բառերովը և Քերականու-
թեամբը տեսակ մը լեզու է՝ պարսկերէնէն, յու-
նարէնէն, լատիներէնէն և ուրիշ լեզուներէ տար-
բեր. բայց աշխարհաբար ըսուած լեզուն այս լե-
զուներուն պէս տարբեր չէ հայերէնէն, ինչպէս
ուրիշ որ և իցէ ձե հայերէն մը. զոր օրինակ՝ այս
ինչ դարու կամ հեղինակի լեզուն տարբեր լեզու
չէ նոյն հայերէնէն. Հայերէնը, Դասական (նօրմալ,
քլասիք) հայերէնը, իբրեւ տեսակ մը լեզու իւր
բառերով ու Քերականութեամբը, ի սկզբանէ
մինչև ցայսօր գրեթէ ամեն դարու մէջ, նա մա-
նաւանդ ամեն մատենագրի գրչի տակ քիչ շատ
տարբեր և օտար ձևեր առած են. Դարու մը կամ
մատենագրի մը լեզուն օտարութիւնները կամ
տարբերութիւնները՝ որչափ կուզուին ըստ դա-
սական Հայերէնի այնչափ լեզուն մաքուր և ու-
ղիղ Հայերէն կըլլայ. ապա թէ ոչ՝ կմնայ դասա-
կան Հայերէնէ օտար կամ տարբեր տարրերով
խառն Հայերէն մը. բայց ոչ հայերէնէ տարբեր
լեզու մը. Դասական հայերէնէ օտար տարրեր
կամ ձևեր կան ոչ միայն մեր աշխարհաբար լե-
զուին մէջ, այլ և անցեալ դարերու հայերէննե-
րուն մէջ՝ զոր մենք զրաբար կկոչենք. բայց ասոր
համար չենք կրնար ըսել թէ անցեալ դարերու
հայերէնները հայերէնէ տարբեր մէյմէկ լեզու են.
Եւ երբ մէկը մանաւանդ հայ մը հայերէն կուզէ
սորվիլ, ինչպէս որ այս ինչ դարու կամ մատե-
նագրի լեզուն չսորվիր, այլ Դասական հայերէնը
կսորվի անոր բառերովն ու քերականութեամբը,
և իւրաքանչիւր դարու և մատենագրի հայերէնն
այն դասական հայերէնին հետ բաղդատելով կը
հասկնայ տարբերութիւնը. նոյնպէս հիմայ հայե-
րէն սորվիլ ուզող Հայ մը դասական հայերէնը
սորվելու է. դասական հայերէնը սորվելէն ետքը՝
իւր աշխարհաբարն անոր հետ բաղդատելով կըր-

նայ հասկնալ թէ ինչ է երկուքին մէջ տեղ ե-
ղած տարբերութիւնը, և թէ ինչ ընել պէտք է.

Ձեք զիտեր, կրցա՞նք արդեօք հասկնել հայե-
րէնի վրայ մեր գաղափարը. Դարձեալ կըսենք. մեր
գաղափարն է որ Հայ մը Դասական հայերէնը սոր-
վելու է. և ոչ այս ինչ դարու, այս ինչ մատե-
նագրի կամ այս ինչ ձե հայերէն, Պօլսոյ կամ
Ռուսի աշխարհաբարը. Քերականութիւնները՝
զորս մեք մինչև ցարդ յօրինեցաք՝ այն դասական
հայերէնը սորվեցնելու համար են, և ոչ այս ինչ
ձե հայերէն. Ըստ մեզ՝ հայու մը համար մասնա-
ւոր հայերէն մը սորվիլ պէտք չէ. այլ պէտք է
և բաւական է դասական հայերէնը միայն սորվիլ,
ապա թէ ոչ, ոչ թէ Հայերէն՝ այլ այս ինչ ձե
հայերէն միայն սորված կըլլայ.

Հայերէն և հայերէն սորվիլ ինչ ըլլալը սահ-
մանած ըլլալով, զանք հիմա զայն ուսուցանելու
եղանակին կամ մեթօտին.

Ահա Պ. Սուրենի հայերէն սորվեցնելու մեթո-
տը. Սուրեն կուզէ և կարեւոր կհամարի որ
իւր աշակերտները զրաբարի ամբողջ Քերակա-
նութիւնը սորվին այս լեզուն հասկնալու համար
միայն, որպէս զի զրաբարէն աշխարհաբար թարգ-
մանեն, և ոչ թէ աշխարհաբարէ զրաբար. Զոր
օրինակի կուզէ որ աշակերտը զիտնայ թէ Ը՞ր
նախագրութիւնը Գործխականով կնշանակէ Դ՞ր
որպէս զի, երբ կտեսնէ «ընդ ծառով», թարգ-
մանէ «ծառին տակ».

Հոս կհարցնենք նախ Պ. Սուրենի թէ՛ «ընդ
ծառովը», «ծառին տակ», թարգմանողը չի՞կըր-
նար «ծառին տակ», ալ «ընդ ծառով» թարգ-
մանել. ի՞նչ պատճառ կայ առաջնոյն համար
հրաման տալ, և երկրորդին համար չտալ. այս-
պէս իմանալու է բոլոր լեզուին համար. Ամենեին
պատճառ չկայ դասական լեզուին բոլոր քերա-
կանութիւնը կամ որ նոյն է Պ. Սուրենի բա-
ռերով, «զրաբարը հասկնալ», սորվեցնելէն ետ-
քը զրաբարէ աշխարհաբար միայն թարգմանել
տալ և ոչ աշխարհաբարէ զրաբար. երկրորդ կը
հարցնենք թէ, եթէ աշակերտք աշխարհաբար
միայն պիտի խօսին և գրեն, ինչպէս որ իրօք ալ,
գոնէ ընդհանրապէս այնպէս է. ի՞նչ հարկ կայ
զրաբարի քերականութիւնը կամ զրաբար հաս-

կնալ սորվեցնել. ի՞նչ հարկ կայ տղուն, որ «ծառին տակ», ինչ ըսելէն զիտէ, «ընդ ծառովը», սորվիլ, քանի որ այս վերջինը պիտի չը գործածէ: Ի՞նչ որ գործնական կարևորութիւն մը չունի՝ բոլորովին աւելորդ է: Բոլորովին աւելորդ է տղուն համար զրաբարը, եթէ այն արգիլեալ ծառ պիտի ըլլայ անոր:

Մեր այս հարցման Պ. Սուրենի պատասխանը սա է թէ՛ հայերէն գրաբար զիտեալ հարկաւոր է, վասն զի անով աշխարհաբարին «անճոռնի տաճկաբանութիւնները կվերնան», աշխարհաբարը զրաբառով կճոխանայ, կազնուանայ, կճշդուի, կկանոնաւորուի, այլովքն հանգերծ: Ասոնք զրաբարին օգուտներն են. բայց զրաբարը այսինքն այն հայերէնը՝ զոր մենք դասական կոչեցինք, ոչ միայն օգտակար, այլ և հարկաւոր է, և անոր հարկաւորութիւնը սա է որ, այն է հիւսնադասակէն հայերէն, այսինքն զայն սորվելով միայն հայերէն սորված կըլլանք: Հայերէն սորվիլ մեզի կամ պէտք է կամ ոչ, եթէ պէտք չէ՝ ըսելիք չունինք. իսկ եթէ պէտք է, պէտք է ուրեմն որ դասական հայերէնը սորվինք, քանզի այն է հայերէն, և զայն սորվելով միայն հայերէն սորված կըլլանք: Հայ ազգն իբր ընական ազգմամբ զիտեալով զայտ միշտ զրաբարը սորվեցուցած է և տակաւին կսորվեցնէ դպրոցաց մէջ:

Պ. Սուրեն իւր Քերականութեան յառաջաբանին մէջ ըսած էր թէ՛ ազգային վարժարանաց մէջ հայերէն լեզուի ուսուցման մասին այժմեան տիրող դրութիւնն է զրաբարը հասկնալ, աշխարհաբարը գրել: Այս անգամ կուղղէ իւր սրտալը. «Արդարեւ, կրտէ՛ ազգային վարժարանաց մէջ զրաբար լեզուի ուսումը պէտք է որ կարելի եղածին չափ զարգանայ, քանզի ոչ ոք կուրանայ թէ Հայ վարժարաններն, իբրեւ ազգային վարժարան, զրաբարի ուսմանը նախապատուութիւն ընծայած են միշտ, և զրաբարը հոն բացարձակապէս և առանց սեղմման կուսուցուի»: Բայց կյաւելու թէ՛ Պօլսոյ և գաւառաց երկրորդական կամ նախակրթական դպրոցները բաղդատելի չեն վարժարանաց հետ. այս նախակրթական դպրոցաց մէջ հայերէնը սեղմմամբ պէտք է սորվեցնել, այսինքն զրաբարը հասկնալ, աշխարհաբարը գրել:

Մենք չէինք զիտեր թէ Պ. Սուրեն վարժարանը սերով նախակրթարան դպրոց կհասկնար: Բայց ամեն դպրոցի համար, թէ վարժարան ըլլայ և թէ երկրորդական կամ նախակրթական դպրոց, հայերէնի ուսումը մի և նոյն է. տարբերութիւնն էր «անհոգեմէն միայն է և ոչ ըստ որդեւան», այսինքն, թէ վարժարանի և թէ դպրոցի աշակերտք մի և նոյն հայերէնը, դասական հայերէնը պիտի սորվին, իբրեւ գերազանցապէս հայերէն, մին հինգ տարի, միւսն երկու տարի, իւրաքանչիւր իւր դպրոցական ընթացքին համեմատ:

Ուստի մեր եզրակացութիւնը միանգամայն ըսկըզուունքն է. Գաւառ հայերէն «անհոգեմէն» ազգային դպրոցներէն մէջ, ոչ ինչայ վերեւ և ոչ «եղեմէն» դասական հայերէնը չսորվեցնել՝ հայերէն չսորվեցնել է: Գրաբարը հասկնալ, աշխարհաբարը գրելու սկզբունքը բոլորովին անիմաստ է: Տըղայ մը՝ որչափ կհասկնայ դասական հայերէնը, նոյնչափ նաև կընայ գրել. գրելը հասկնալուն կըրթութիւնն է, անկէ տարբեր բան մը չէ. ինչպէս որ խօսիլն ալ հասկնալուն ուրիշ մէկ կըթութիւնն է, անկէ տարբեր բան մը չէ. և դասական հայերէնը զիտցող Հայու մը համար՝ իւր աշխարհաբարը զատ գրել սորվիլ հարկ չէ. դասական հայերէնը զիտցող մը աշխարհաբարը կգրէ, եթէ ունի գրելու յատկութիւնը, որ հստակութեան ճաշակի և ուշադրութեան վրայ կկայանայ:

Գանք հիմա Պ. Սուրենի պատասխանին վերջին մասին: Ըստ Պ. Սուրենի, մեր Քերականութեան մէջ եթէ արժէք ունեցող բան մը կայ, այն ալ Հայր Արսէնի Հայերէն և Շաքսալի Գաղղիներէն Քերականութիւններէն առնուած մասերն են եղիլ: Այս խօսքը մենք ըսած էինք Պ. Սուրենի Քերականութեան համար, որ իրօք ուրիշ բան չէ՝ եթէ ոչ ծայրէ ի ծայր մեր Քերականութեանց ընդօրինակութիւնը: Ասիկա ստուգելու համար բաւական է մեր գործնական Քերականութեան, ի մէջ այլոց, էջ 159 և 160, Սեռական և Տրական Տէր Բաշի կանոնները բաղդատել Պ. Սուրենի Քերականութեան 135—137 թիւերուն հետ: Եթէ Պ. Սուրեն այս և ասոնց նմանները Հայր Արսէնի կամ Շաքսալի Քերականութեան մէջ կընայ ցուցնել, մենք կընդունինք թէ մեր Քերականու-

Թեան մեջ եթէ արժէք ունեցող բան մը կայ, Հայր Արսէնի և Շարսալի քերականութիւններէն առնուած մասերն են. ապա եթէ Պ. Սուրէնի օրինակած կտորներուն թէ գաղափարը և թէ բացատրութիւնը մերն է միայն, ան առանձնաբար պիտի ըլլայ ինչպէս որ է իսկ թէ Պ. Սուրէնի Քերականութեան մէջ եթէ արժէք ունեցող բան մը կայ, մեր Քերականութիւններէն առնուած մասերն են:

Ա. Մ. ԳԱՐԱԳԱՆԵԱՆ.

Մասիս, Թ. 4620, Դեկտ. 12:

Կ Տ Ա Կ Ա Գ Ի Ր .

Փոփոխութիւն մէջ կկարգաւք:

Հասան փաշա խանի սենեկապետ Հանգուցեալ Մ. Սարգիս աղա՝ որոյ յուղարկաւորութեան հանդէսը կատարուեցաւ երեքշաբթի օրը, ի կենդանութեան հետեւալ կտակն ըրեր է, զոր կհրատարակեմք ի յիշատակ բարեսէր Հանգուցելուն և յօրինակ այլոց:

«Ստորագրեալս իմ ազատ և յօժար կամօքս յայտ առնեմ և կկտակեմ, նախ առաջի Աստուծոյ և ապա ի ներկայութեան Մայր եկեղեցւոյ լուսարարապետ Արժ. Տէր Սուրբիոս հօր, եղբայրս Յակոբ աղայի, քոյրերս Ներսար և Սինեմ տուտուններու, Արուս հանրմի, Էնիշտէներս Գաւիթ և Պետրոս աղաներու, և Զինիլի խանի Օտապաշի Պաղտասար աղայի, որ յետ վախճանիս ժառանգորդացս ձգած զոյքէս հետեւալ գրուածքը ամենայն ճշդութեամբ բաշխուի:

Ա. Մայր եկեղեցւոյ զպրաց ուսումնարանի՝ նստած տունէս ունեցած կէս բաժինս:

Բ. 50 Օսմ. ոսկի Մայր եկեղեցւոյ նորոգութեան.

Գ. 50	»	»	Ազգ. Հիւանդանոցի.
Դ. 25	»	»	Տնանկ աղքատաց.
Ե. 25	»	»	Փոքր Ախոյ սովատանկ աղքատաց.
Զ. 20	»	»	Եւնիգափուի եկեղեց.
Է. 20	»	»	Կէտիկ փաշայի »
Ը. 20	»	»	Գումգափուի »
Թ. 5	»	»	Վախճանէս ութն օր ետքը՝ Մայր եկեղեցին պատարագ ըլլալու համար ժամուց.
Ժ. 2	»	»	Քահանայից Մայր եկեղեցւոյ.

ԺԱ. 2 Օսմ. ոսկի Պաշտօնի համար Լուսասաւորեայի մոմի փրյ.

ԺԲ. 1 1/2 » » Լուսարարաց Մայր եկեղեցւոյ.

ԺԳ. 1 1/2 » » Ժամակոչեաց Մայր եկեղեցւոյ:

220 Երկու հարիւր քսան ոսկի Օսմ.

Աւստի վերոյիշեալ կտակներս իւրաքանչիւր տեղւոյն բաշխմանը համար իմ կողմանէս յիշեալ մեծապատիւ Պաղտասար աղան լիազօր կերպիւ կտակակատար կարգած եմ, որ առանց այլայլութեան ամենայն ճշդութեամբ կատարէ:»

ՍԱՐԳԻՍ ԳՐԻԳՈՐԵԱՆ

Փունջ Թ. 957, Նոյեմբ. 16:

ՄԻԻԹԱՐԵԱՆՔ ՎԷՆԷՏԻԱՅԻՆ.

Վաղուց ի վեր գրեթէ ընդհանուր կարծիք մը կար ազգին մէջ թէ Վենետիկի Մխիթարեանք՝ Հայ — Վաթիկի կղերին ազատամիտ կամ գոնէ համեմատաբար նուազ մոլեռանդ մասը կրկադմէին. այս կարծեաց սխալ ըլլալը որ 1853ին առաջին անգամ հասկեցուած էր, այս օրերս կրկին հաստատութիւն կը գտնէ Հասունեանց և Հակահասունեանց մեծ կուռնիս առթիւ, և բնաւ երկբայութիւն չըթողուր, որ Վաթիկի կղերին ամենէն մոլեռանդ կամ նախապաշարեալ մասը Բօլէճիներէն ետե՛ւ Վիեննայի և Վենետիկի Մխիթարեանց մէջ պէտք է փնտռել:

Անցեալները Վենետիկի Մխիթարեաններէն՝ Սօրդուճեան Հայր Յովհաննէս Վարդապետը վախճանելով, ի մեծ զարմանս Վաթիկի Հայոց լուսամիտ մասին՝ տեսնուեցաւ որ յիշեալ Վարդապետը վախճանին մօտ Լատին կրօնաւոր մը կանչել տալով՝ Հասունեանի զէմ ապստամբ ըլլալուն վրայ գրով զղջում յայտնեւ և մեղայ գոչելով թողութիւն խնդրեւ էր Պապէն:

Այս օրերս ալ Շարգ լրագրին մէջ Հիւրմիւղեան Եգուարդ Գերապայճաօի մէկ յայտարարութիւնը կը տեսնուի որով յիշեալ Գերապայճաօը Պապին անսխալականութիւնն ընդունելով, անոր ամեն հրամանաց և ակնարկութեանց ինչպէս նաև Բէվէրստրուս անուն կոնդակին մէջ պարունակեալ հրամանաց և կանոնաց ամենաշուրջ և ամենահնազանդ հաւատացեալ կը դաւանի զինքը և Հակահասունեան Վաթիկի Հայերն իբրեւ հերձուածող և մոլորեալ կը դատապարտէ:

Մասիս Թ. 4614, Դեկտ. 28: